

HISTORIALLINEN EPILÄ

Teollisuuskeskittymä Tohlopin rannalla

SUOJAISA HARJUMAASTO

Jääkauden luomat harjut ovat olennainen osa tampere-laista maisemaa. Pyynikiltä ja Pispalasta kulkeva harju haarautuu Epilän kaupunginosassa Ylöjärven suuntaan kurottautuvaan Epilänharjuun ja Nokian suuntaan kulkevaan Tiikonharjuun, jonka nimi vaihtuu Epilän seurakuntatalon tienoilla Risu- eli Raholanharjuksi. Harjuhaaramien väliin jää Tohloppijärvi. Tiikonharjun toisella puolen on pieni Vaakkolampi.

Harjujen suojainen paikallisilmasto ja viljava maaperä suosivat maataloutta, ja alueella on viljelty maata 1500-luvulta lähtien, mahdollisesti jo aikaisemminkin. Professori Pehr Adrian Gadd perusti Kaarilan kartanon alueelle 1700-luvun jälkipuolella hedelmä- ja kasvipuutarhan, jonka koeviljelmillä hän tutki koti- ja ulkomaisia kasveja. 1900-luvun alussa Epilään perustettiin useita kauppuutarhoja, joissa kasvatettiin vihanneksia, hedelmiä ja kukkia myytäväksi Tampereella.

HYVÄT KULKUYHTEYDET

Pirkkalan pitäjän Harjussa – nykyisen Epilän alueella – kohtasi kolme muinaistietä ”Epilän ristissä”. Teiden risteuksen tuntumaan rakennettiin 1639 Harjun kirkko, jonka vieressä oli markkinapaikka. Professori Nils Hasselblom esitti 1741, että tälle kulkuyhteyksiltään erinomaiselle paikalle olisi perustettava kaupunki. Aloite eteni suotuisasti mutta kariutui hattujen sodan ja valtion varojen niukkuuden vuoksi. Kaupunki perustettiin vasta 38 vuotta myöhemmin – mutta ei Epilään vaan Tammerkosken kartanon maille.

Epilän kulkuyhteydet paranivat entisestään 1890-luvulla, kun Tampereen–Porin rautatietä rakennettiin. Alue sai nimensä vasta rautatien myötä, kun Epilän talon maille tehtiin rautatieasema 1893. Epilän aseman takia seutua alettiin kutsua laajemminkin Epiläksi.

TEOLLISUUDEN KUKOISTUSKAUSI

Epilän kehittyminen sai vauhtia 1900-luvun taitteessa, kun kunnallisneuvos O. A. Thuneberg ryhtyi vuokraamaan maitaan Epilässä teollisuuden ja asukkaiden käyttöön. Parissakymmenessä vuodessa alueelle rakennettiin asuntoja ja lukuisia tehtaita, erityisesti nahkatehtaita ja konepajoja. Teollistuminen toi alueelle vaurautta mutta myös saasteongelman.

Epilän teollisuuskeskittymän kukoistuskautta kesti noin 50 vuotta. 1960-luvulla tehtaita suljettiin ja Epilä alkoi hiljentyä. Tehtaita purettiin ja niiden tilalle rakennettiin asuinalueita. 2000-luvulla Epilän vilkkaasta teollisuusmiljööstä on jäljellä enää pari asuinkäyttöön muutettua tehdasrakennusta ja muutama huvila.

Lähteet:

Heikki Välimäki: Winterin mutkan tarinoita Historiaa, muistoja ja kuvia Epilästä. 2008.

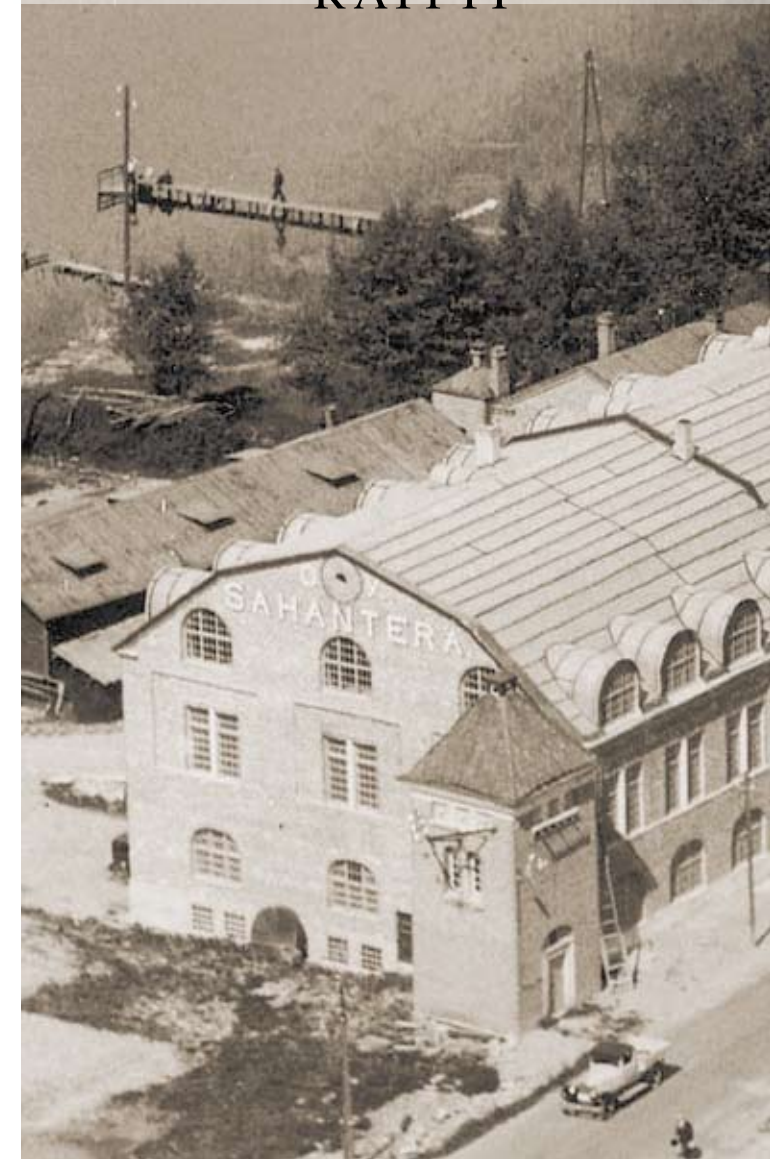
Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. 1985

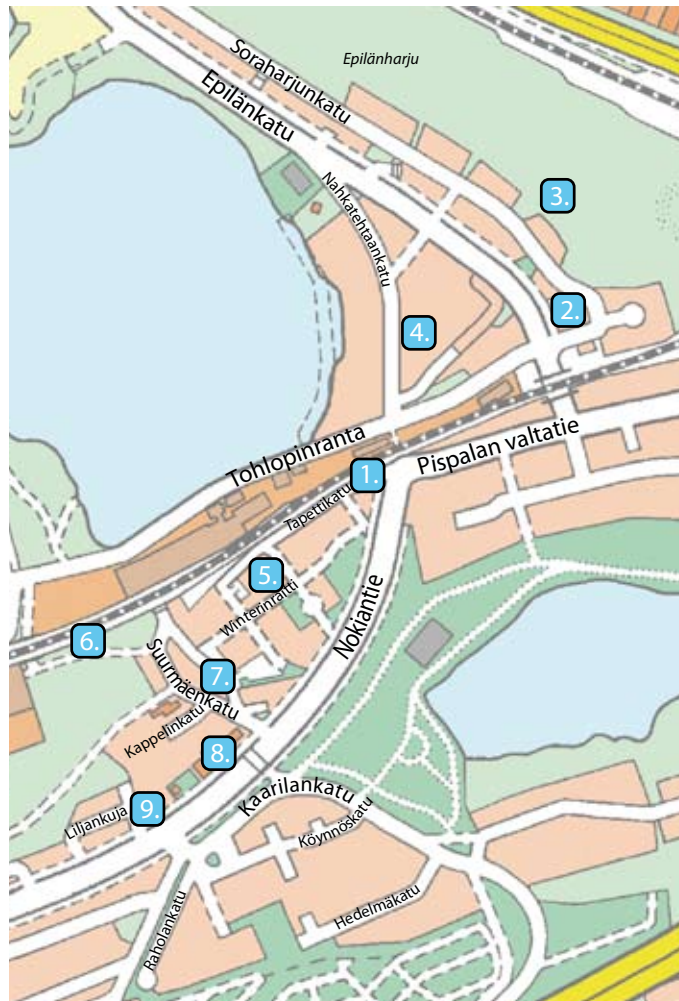
Teksti: Johanna Kurela, Heikki Välimäki
Kuvat: Heikki Kokki, Heikki Välimäki,
Epilä-Seura ry, Anneli Parviaisen kokoelmat,
Veljekset Karhumäki
Taitto: Riina Viljanen

Raittiesitteet digitaalisena osoitteessa
www.rairit.net

TAMPEREEN KAUPUNGIN KULTTUURIPALVELUT
PUUTARHAKATU 11, P. (03) 5656 6137
TAMPERE.FI

EPILÄ -RAITTI

Lielahden asemalta Epilän suuntaan kohosi aikoinaan pitkä huvilaketju. Näistä rakennuksista on jäljellä enää muutama. Nykyisen Tiikko-nimisen huvilan kohdalla oli vuodesta 1903 ratavartija Ville Korhosen rakentama mökki. Useiden omistajien jälkeen nahkatehtailija J. N. Salminen osti vuonna 1916 tontin rakennuksineen ja laajensi rakennuksen huvilaksi. Huvilan osti 1927 Oy Sahanterän omistaja Sixtus Syrjänen. Tiikossa toimi yhtiön virkailijoiden klubi ja sota-aikana suojeluskunta.

Tiikon vieressä olevan punaisen Suoja-nimisen huvilan rakennutti Krominahkatehtaan eli myöhemmän Epilän Nahkatehtaan teknillinen johtaja Theodor Försten. Talossa on ollut Harjun seurakunnan ensimmäinen pappila ja kirkkokonttori. Rakennukset ovat yksityiskäytössä, eikä niiden piha-alueelle saa mennä.

3. EPILÄNHARJU

Epilän- ja Tiikonharju eivät enää ole luonnontilassaan. Harjuja on madallettu rautatien ja maanteiden rakentamisen vuoksi. Epilänharjulla on kuitenkin yhä alueita, joissa voi aistia menneisyyden tunnelman.

Epilänharjun yli on kulkenut muinainen kirkkotie Näsijärven rannasta Harjun kappelille. Tätä ”ruumiinpuntarina” tunnettua polkua pitkin kannettiin vainajat kirkolle siunattavaksi. Polusta on yhä jäljellä noin sata metriä Epilänharjun etelärinteessä.

Epilänharjulle rakennettiin 1930-luvun alun pulavuosina ”Sixtuksen kylpylä”. Tehtailija Sixtus Syrjäsen Rauhanlinna-huvilan vieressä ollut jääkauden muodostama harjukuoppa eli suppa päätettiin rakentaa roomalaistyylliseksi kylpyläksi. Puolipyöreä kylpyläkatos, sauna ja käymälä reunustivat kivettyä vesiallasta. Painanteen rinteet porrastettiin ja penkereille perustettiin puutarha. Alue on sittemmin metsittyä ja rakennukset raunioituneet mutta maastossa on yhä jäänteitä betonisista penkereistä.

Epilänharju on ollut sotatoimien näyttämönä 1900-luvulla. Vuoden 1918 sisällissodan aikana harjulla käytiin kiivaita taisteluja. Punaiset olivat linnoittautuneet venäläisten jo 1915–1916 kaivautamiin taisteluhautoihin ja puolustautuivat Raholan ja Ylöjärven suunnasta hyökännyttä valkoisten armeijaa vastaan. Jatkosodan aikana 1941–1944 harjulla oli ilmatorjuntapatterin tuliasema. Vuonna 2006 Epilänharjulla paljastettiin muistotaulu, joka kertoo yksikön toiminnasta.

4. TEOLLISUUSKESKITTYMÄ TOHLOPIN RANNALLA

Epilään rakennettiin 1900-luvun alussa lyhyessä ajassa lukuisia punatillisiä teollisuuslaitoksia, ja alueesta muodostui huomattava teollisuuskeskittymä. Tästä merkittävästä tehdasmiljööstä on jäljellä Epilän Nahkatehdas, jossa on nykyään asuntoja. Sen vieressä toisella puolen Nahkatehtaan-akatua olivat Sahanterän ja Epilän Konepajan tehtaat. Lähettyvillä olivat

myös Winterin maali- ja tapettitehtaat, Exelsiorin metallitehdas sekä Salmisen nahkatehdas, joka myöhemmin toimi kirjapainona.

1960-luvulla tehtaat lopettivat toimintansa ja suurin osa rakennuksista purettiin, viimeisimpänä Salmisen nahkatehtaan kiinteistö 2000-luvun alussa.

5. WINTERIN ALUE

Winterin alue on saanut nimensä siellä pitkään toimineen Rudolf ja Daniel Winterin perustaman tapetti- ja väritehtaan mukaan. Tehdasalue tunnettiin kauniista puutarhastaan ja lehmuskujistaan, joista osa on yhä jäljellä. Winterin tehtaista on säilynyt ainoastaan 1928 valmistunut rakennus, joka on muutettu asuinkäyttöön 1990-luvun lopussa.

Winterin alueelle on sijoitettu kuvataiteilija John Munsterhjelmin 1911 veistämä Suomen järvet -niminen pronssipatsas. Veistoksessa alaston nainen soittaa hauenluista harppua, jonka kielet muodostuvat vesisuihkuista.

6. HAUDANPOHJA-SUPPA

Harjut ovat muodostuneet jääkaudella maaperän kerrostuessa. Kun soran ja hiekan sekaan jääneet suuret jäälohkareet sulivat, muodostui maahan painanne eli suppa. Epilän harjualueella on ollut useita tällaisia harjukuoppia. Niistä suurin säilynyt on Haudanpohja-niminen jyrkkärinteinen suppa.

7. MUINAISTORI

Harjun kirkon lähellä olleella torilla pidettiin markkinoita, joita kutsuttiin ”pitäjän häiksi”. Kirkolle aiheutuneen häiriön vuoksi markkinat siirrettiin 1638 Tammerkoskelle, nykyisen Tampereen Vanhan kirkon paikkeille. Markkinat palautettiin 70 vuotta myöhemmin Harjuun. Melun, levottoman elämän ja markkinoilla 1749 sattuneen kirkkoa uhanneen tulipalon vuoksi ne siirrettiin seuraavana vuonna Pispalaan.

8. HARJUN KOULU

Harjun koulu on vanhimmilta osiltaan valmistunut 1862, jolloin se aloitti toimintansa. Se oli valmistuessaan Pirkkalan ensimmäinen koulurakennus. Koulun rakennustarpeet saatiin Pirkkalan ja Harjun puretuista kirkkoista. Uuteen kouluun siirrettiin esimerkiksi Harjun kirkon ”papin eteinen” sellaisenaan. Koulurakennusta jatkettiin 1908 arkkitehti Wivi Lönnin piirustusten mukaan. Nykyään Harjun koulussa toimivat esikoulu sekä peruskoulun luokat 1.–6.

9. KIRKKOMAA

Harjussa on ollut kirkko vuodesta 1639 vuoteen 1858, jolloin rakennus purettiin. Kirkon hautausmaasta on yhä osa jäljellä. Siellä sijaitsee 1780-luvulla rakennettu Gaddin suvun kivinen hautakappeli sekä professori P. A. Gaddin muistomerkki. Kirkon alttarin paikalle on pystytetty muistokivi.

1. Winterin mutka eli Epilän risti

3. Epilänharju, ruumiinpuntari-polkku

4. Teollisuuskeskittymä Tohopin rannalla, työkuva tehtailta

8. Harjun koulu

9. Kirkkomaa, Gaddin hautakappeli

1. WINTERIN MUTKA

Epilässä on kohdannut kolme muinaistietä: Tampereen suunnasta tullut nykyinen Pispalan valtatie, Turusta tullut Ylinen Viipurintie, joka kulki suurin piirtein nykyistä Nokiantien linjaa, ja pohjoisesta nykyistä Nahkatehtaan-akatua tullut Pohjanmaan- eli Kyröntie. Rautatien yli kulkenut Pohjanmaantie suljettiin 1950-luvulla, ja tielinjaan jäi jäljelle jyrkkä kaarros. Tämä mutka tunnetaan lähellä olleen maalitehtaan mukaan Winterin mutkana.

2. HUVILAT, VAANINKUJA 1 JA 3

Epilä alkoi muodostua varsinaiseksi asutuskeskukseksi 1900-luvun alussa, kun Epilään perustettiin tehtaita ja niiden lähelle rakennettiin asuntoja työntekijöille sekä suuria huviloita herrasväelle.